

Az úszásoktatás a rendszerváltozást követő tantervekben

Tanulmányunk az 1990-es rendszerváltozást követő testnevelési tanterveket tekinti át az úszásoktatás szempontjából. A cikkben egyrészt nyomon követjük a tanterveket érintő globális ideológiai változásokat, másrészt választ keresünk az úszásoktatás gyakorlati problémáira.

A testnevelés történetére visszatekintve nem állíthatjuk, hogy a tantervek óratervi arányai lineáris pályán haladva, világos fejlődési vonalat követtek volna. (Ballér, 1996) Az úszás oktatásának kérdése sem szerepelt konstans tényezőként a tantervek készítése során. Ezzel együtt érdemesnek tartjuk az úszásoktatás problematikájának tantervi elemzését, mivel a testnevelés oktatása napjainkban jelentős változásokon megy keresztül. Példaként említhetjük, hogy a kétszintű érettségi vizsga középszinten választhatóan, emelt szinten pedig kötelezően írja elő az úszást.

A témaválasztás indoklása

A Ratio Educationis 1777. évi kiadása óta vitatéma a tantervek strukturális és tartalmi összetevőinek meghatározása. Ez egyaránt érinti a tantárgyak óraszámainak alakulását és a tananyag elrendezését is. A testnevelés tantárgy megítélése, elfogadása és elfogadtatása a napjainkig tartó hosszú folyamat ellenére sem mondható lezártnak. Az elmúlt több mint két évszázad során a testnevelés egészségfejlesztésben betöltött szerepe ellenére sem kapott kellő figyelmet. A sportágak oktatásának lehetőségeit alapvetően meghatározza a testnevelésre fordítható időkeret, valamint a kötelező tananyagon felüli, testnevelésre fordítható óraszám.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy az úszás sportágat az iskolai testnevelés keretein belül kell-e tanítani, vagy netán tanórán kívül, azaz egyéni igények alapján, fakultatív keretek között. Véleményünk szerint az úszástananyag a jelenleginél jelentősebb szerepet kellene kapnia az iskolai testnevelésben, mivel az iskola által megszervezett úszásoktatás hatékony eszköze lehet a gyermekek személyiség- és egészségfejlesztésének. Emellett el nem hanyagolható szempontnak tűnik az is, hogy az anyagilag hátrányos helyzetben lévő tanulóknak csak iskolai keretek között nyílik lehetőségük megtanulni úszni.

A testnevelési tantervek készítésénél több szakmai szempontot szükséges szem előtt tartani. Az egyik ilyen, hogy a tartalmakat a tantárgy alapvető funkciója szempontjából mérlegeljük, és abban súlypontokat képezzünk. A testnevelés tantárgy esetében ezek a súlypontok a különböző mozgásos cselekvések és technikák elsajátítása, az egészséges aktív életmódra való felkészítés, komplex személyiségfejlesztés és etikai karakterépítés és a testkultúra elfogadása. (Bognár, Tóth és Baumgartner, 2003) Köztudott, hogy a testnevelés oktatás egyik velejáráó eredménye, hogy a kifejlesztett képesség, a kialakított motoros készség az iskolai képzésen túlmenően is felhasználható, és az élethosszig tartó fizikai aktivitást készíti elő. Ebben az összefüggésben a testnevelés tantárgy tervezésekor bizonyos sportágak relatív és abszolút értelemben is előnyt élveznek. (Rétsági, 2001)

Ilyen például az úszás és a gimnasztika, melyek olyan testgyakorlati ágak, amelyek minden életkori szakaszban hatékony eszközei lehetnek a testedzésnek, ezért ezeket a tartalmi egységeket kiemelten kell kezelni.

Az elmúlt évtized jelentős tantervi változásainak ellenére az úszás minden dokumentumban megjelent tanítható tananyagként. Ez alapján vélelmezhető, hogy a tantervkészítők is elismerik jelentőségét. *Tóth* (2003) a testnevelés órai úszásoktatás két fő célját említi, nevezetesen: az oktatás elsődleges célja a baleset- és életvédelem a biztonságos úszástudás elsajátításával, míg másodlagos célja az egészséges életmódra nevelés, az egészség megőrzése és a képességek fejlesztése.

Mindezek alapján vizsgálati célunk, a legutóbb megjelent három tanterv (*Nemzeti alaptanterv*, 1995; *Kerettantervek*, 2001; *Nemzeti alaptanterv*, 2003) áttekintése annak érdekében, hogy meghatározzuk az úszásoktatás helyét és szerepét az iskolai testnevelésben. A témaválasztásra ösztönzően hatott, hogy ez idáig hazánkban az úszásoktatás tantervi változásainak elemzésével kapcsolatos cikk még nem jelent meg.

Tantervi műfajok

Hazánkban *Mária Terézia* óta beszélhetünk – a tanítási-tanulási folyamat központi, egységes rendszerét jelentő – tantervekről. *Ballér* (2003) műfaji felosztását követve megállapíthatjuk, hogy kezdetben a Sillabus-tantervek irányították az oktatási folyamatot, ami meghatározta a tantárgyak rendszerét, a tantárgyak tananyagát és az óratervet is.

Először az 1869-es népiskolai tantervben találkozhatunk a testgyakorlás tantárggyal. Sajnos a tantervkészítők elég mostohán bántak a tantárggyal, hiszen a tanórák mindössze öt százaléka volt testnevelésre fordítható. (1)

Az oktatás terve, mint például a Népiskolai tanterv, 1905-től jelent meg hazánkban. E tanterv a korábbiakhoz képest szélesebb tartalommal jelent meg, az iskolatípus célja szerint foglalta rendszerbe a tantárgyakat. A tanítási célok, feladatok mellett tantárgyankénti módszertani utasításokat és feladatokat is tartalmazott. A testnevelési óraszám tekintetében nem volt jelentős fejlődés, a testnevelésre fordítható időkeret 6–7,3 százalék között mozgott.

A tantervtípusok harmadik csoportjába a curriculum-típusú tantervek sorolhatók, amelyek az 1970-es évektől alakultak ki hazánkban. A curriculum típusú tantervek a tanítási-tanulási folyamat tervezését jelentik. Tantárgyanként határozzák meg a részletes követelményeket, valamint az oktatási folyamathoz szükséges eszközöket. Emellett közlik a művelődési tartalmakat és a tanulói tevékenységi formákat, valamint az ellenőrzés-értékelés eljárásait, eszközeit. Az értékelés alapját a kidolgozott feladatok, tesztek és próbák alkotják. Az óraszámok tekintetében fejlődés tapasztalható, ugyanis a tanórák 9–10 százalékát lehetett testnevelésre fordítani.

A műfaj szerinti felosztás negyedik típusát képezik az alaptantervek, amelyek 1995-től, a NAT megjelenésétől kerültek be az oktatásirányításba. Az alaptantervek készítésekor a központi tanterv előírásainak figyelembevételével készíthetik el a helyi iskolai tantervet az iskolák. Struktúráját tekintve a NAT műveltségterületeket határoz meg, mely műveltségi területek százalékos arányai határozzák meg az óraszámokat. Általános elveket, értékeket és célokat közöl, így például az ellenőrzést, értékelést a részletes követelmények rendszerén keresztül valósítja meg.

Az úszás oktatása a korabeli tantervektől 1995-ig

Az úszásoktatás tantervtörténeti áttekintése során *Ballér* (1996) időbeli felosztását követjük. A sportág oktatását korán, már az 1800-as évek elején elkezdték. A sárospataki kollégium tanácsa elfogadta a határozatot, és 1805-től megkezdődött úszás oktatása. A

széleskörű kibontakozás az 1839-es években a reformkori pedagógusoknak köszönhető. Az úszás tantárgyként szerepelt az I. Magyar Tanügyi Kongresszus (1848) által elfogadott tanító-, illetve tanárképző intézeti oktatási programban is.

Ezzel egy időben az „úszókiképzést” minden főiskolán bevezették. Az 1848–49-es szabadságharcot követően az úszás oktatásának kérdése háttérbe szorult, és 1856-tól beszélhetünk újra szervezett keretek között zajló oktatásról. Az 1868. évi XXXVIII. tc. hivatalosan kötelezővé tette a tornaoktatást az elemi és a polgári iskolákban, azonban az úszást nem említik. Ennek részben az az oka, hogy a tornatanítók képzését a Nemzeti Torna Egyletre bízták, amely a merev képzési rendszer miatt elzárkózott a szabadtéri sportágak oktatásától. Az úszásoktatás igénye ennek ellenére nem csökkent, és több fórumon hangsúlyozták a jelentőségét (példaként lásd 1892. Országos Közegészségügyi Egyesület Iskolai Egészségügyi Bizottság; 1893. Magyar Úszó Egyesület programja; 1907. Magyar Úszó Szövetség nyilatkozatai; 1909. I. Magyar Országos Testnevelési Kongresszusok). Ezzel együtt az 1883-ban kiadott tantervek csak elvi ajánlásokat fogalmaztak meg az úszással kapcsolatban.

Az első világháborúban az emberi veszteségek egy részét a vízbefulladás okozta, és ennek nyomán, illetve a testnevelési reform erősödő hatására a 20. század kezdetén az úszás a tantervekbe került. 1915-ben a polgári iskolák, 1916-ban a középiskolák, 1918-ban pedig az elemi iskolák tantervében is hivatalosan előírt oktatási anyagként szerepelt. (Bakó, 1986)

A korabeli tantervekben az oktatás tartalma a vízben való alapvető jártasságra és egyszerű mozgásokra terjedt ki, ma ezeket a mozgásformákat a vízhez szoktatás gyakorlatai közé soroljuk. A tanterv az úszást a játékokkal és korcsolya sportággal említette egy csoportban. A tananyag felosztását tekintve az úszás a törzsanyaghoz tartozott. A korabeli lehetőségekhez mérten elsősorban nyíltvízben zajlott, azaz a nyári hónapokban jelent meg az oktatási folyamatban.

A két világháború között az 1925-ös és az 1927-es tantervekben szerepelt az úszástananyag. Az 1925-ös tanterv az 1–4. osztályban az úszás gyakorlatainak szárazföldi elsajátítását írta elő, míg az 5–8. évfolyamon az elsajátított ismereteket a vízben végzett gyakorlatok követték. Az oktatandó tananyag az alapgyakorlatokat tartalmazta, külön a kar, külön a láb gyakorlatait. Az úszásnemek közül a mellúszás oktatása volt a cél.

Az 1927-es tanterv már bővebb tananyagot tartalmazott, mely szerint az 1–4. osztályban a vízben végzett gyakorlatokat sajátították el a tanulókkal, és nemcsak a mellúszás, hanem a hátúszás is bekerült a tananyagba. Emellett a tantervben a vízbeugrások gyakorlatai és rövid távú versenyek is megtalálhatóak. Az 5–8. osztályban már az 50m-es versenyúszás szerepelt, valamint kiegészítő anyagként a vízipóló.

Az 1938-as tanterv az általános iskola 1–6. osztályában írta elő az úszásoktatást. Az oktatás tervezése didaktikailag jobban egymásra épült, mint az előző tantervekben. Az első osztályban a mellúszás kar- és lábgyakorlatait sajátították el a tanulók szárazföldi gyakorlatok segítségével. A második osztályban a vízhez szoktatás gyakorlatai és a mellúszás volt a legfőbb tananyag. A harmadik osztályban a mellúszás kar-láb munkájának összehangolása, negyedik osztályban pedig a mellúszás elsajátítása volt a cél. Az ötödik osztályban a mell-, a hátúszás mellett a vízbeugrások is a tananyagot alkották, míg a hatodik osztályban, az előző év anyaga a fejes ugrás elsajátításával egészült ki.

Az 1941-ben kiadott tanterv és utasítás a nyolc osztályos népiskola számára feladatként határozta meg a tanulók „úszócsarnokba” való eljutását. Előrelépésnek számított az oktatási folyamatban, hogy a tanterv két részre osztotta a tananyagot, azaz az úszás elsajátítását megkönnyítő gyakorlatokra (előkészítő gyakorlatok), és magukra az úszógyakorlatokra. Ez a felosztás a mai úszásoktatás alapmotívumának is tekinthető.

A második világháborút követően az 1946-os tantervek az általános iskola második, harmadik, negyedik osztályában írták elő az úszást. Az elsajátítandó úszásnem a mell-

úszás volt. Második osztályban az egyszerű gyakorlatok játékos formája alkotta a vízhez szoktatás gyakorlatait. Harmadik osztályban a mellúszás kar- és lábgyakorlatai, majd a kar-láb összekapcsolása, negyedik osztályban a mellúszás folyamatos teljesítése volt a cél.

Az előíró tantervek időszakában, az államszocialista tantervek idején, a dokumentumok nem tartalmaztak az úszás oktatásával kapcsolatos tantervi utasításokat, útmutatásokat vagy ajánlásokat.

A hazai „curriculum-elmélet” kialakulása időszakában az 1970-es tanterv foglalkozott újra részletesen az úszásoktatással. Ebben az időszakban a tantervek lényeges változásokon mentek keresztül. Példának okáért a tantervek tantárgyakra lebontva és évekre előírva határozták meg a tananyagot, illetve a célok mellett az oktatás módszertana is megjelent a központi dokumentumokban. Ennek alapján elmondható, hogy a változás az úszásoktatás körülményeire pozitívan hatott. Az 1970-es tanterv az általános iskolai oktatásban minden évfolyamon a kiegészítő gyakorlatok közé sorolta az úszást. A tananyag tartalma didaktikailag egymásra épült. Tanévenként bővült a tananyag, emellett az úszáshoz kapcsolódó, a mindennapi életre felkészítő elemek is megjelentek az oktatásban, mint például a vízből mentés. Az 1970-es tanterv említi elsőként ezt az ismeretanyagot, amely véleményünk szerint nélkülözhetetlen az úszni tudók körében. Az úszástanulásra ösztönzően hathatott a vízilabda mint játék megjelenése a tantervben.

Az 1978-as nevelés-oktatás terve mérföldkőnek tekinthető a hazai tantervek történetében, megjelent a belső differenciálás, valamint a követelmények rendszere. A korábbiakhoz képest négy százalékkal nőtt a testnevelési órák száma. A törzsanyag mellett a kiegészítő anyag is megjelent, amelyben az úszás a kötelezően választható tanegységek között szerepelt. Az úszásoktatás hatékonysága ugrásszerűen megnőtt, hiszen a tanterv nemcsak a tananyagot határozta meg, hanem a módszereket és a követelményeket is. Ezáltal a sportág oktatása közelebb került az oktatóhoz, ugyanis hatékony segítséget kapott a tantervtől. Az oktatás hangsúlya az 1–2. évfolyamba járó gyermekek körére terjedt ki. A cél a minél szélesebb ismeretanyag elsajátítása, azaz minél több úszásnem megismerése volt. A tanterv két úszásnem elsajátítását ajánlotta. E folyamatot elősegítette, hogy a tanterv az előkészítő, rávezető gyakorlatokat tovább bontotta szárazföldön és vízben végezhető gyakorlatokra. Az évi órakeretből 16–24 órát lehetett úszásoktatásra fordítani. A 3–6. évfolyamban az elsajátított úszástudás mellé egyrészt további úszásnemek megismerését, másrészt a meglévő úszásnemek gyakorlását tűzték ki célul. A vízbiztonság megszerzése után az úszás távjainak növelése, a kar- és lábtempó összhangja, valamint a helyes levegővétel technikai elsajátítása képezte a tananyagot. A 7–8. évfolyamban az úszás a fakultatív mozgásformák közé tartozott, azaz a szabadon választható tananyaghoz került át, ez a sportág oktatásának szempontjából egyértelmű visszalépést jelentett.

A testnevelés tantárgy helyzete, iskolai megítélése az óraszámok tekintetében javult az 1981-es tantervben, hiszen a 3–4. évfolyamon a testnevelési órák száma 96-ról 128-ra, az 5–8. évfolyamban pedig 96-ról 160 emelkedett. Az úszásoktatás csak az 1–2. évfolyamban alkotta a tananyag részét, így a testnevelés óraszámok növekedése ellenére az úszás oktatására fordított időkeret csökkent. Az úszásnemek közül a gyors- és a mellúszás oktatása volt a cél, az oktatási folyamat felépítése hasonló volt a '78-as tantervhez. A szá-

Az úszáshoz kapcsolódó, a mindennapi életre felkészítő elemek is megjelentek az oktatásban, mint például a vízből mentés. Az 1970-es tanterv említi elsőként ezt az ismeretanyagot, amely véleményünk szerint nélkülözhetetlen az úszni tudók körében. Az úszástanulásra ösztönzően hathatott a vízilabda mint játék megjelenése a tantervben.

razon és vízben végezhető gyakorlatok egyaránt megmaradtak, viszont az úszástechnika javítása céljából megjelentek a technikajavító gyakorlatok is.

A kétpólusú (helyi és központi) tantervi szabályozás előtt az utolsó az 1990-es tanterv volt, e dokumentum az általános iskola 2–4. osztályában ajánlotta az úszásoktatást. A tantervben a törzsanyagban felüli órakeretbe tartozott az úszás. A második évfolyamban az előkészítő gyakorlatok és az úszás előkészítő gyakorlatai szerepeltek. A harmadik osztályban a vízbiztonság továbbfejlesztése és a folyamatos úszás előkészítése volt a cél. A negyedik osztályban az úszás időtartamának növelése, az úszni tudás megerősítése tartozott a tananyagba. Kiegészítő anyagként választható volt még a búvárúszás és a különböző tárgyak felhozatala a medence aljáról.

Az úszásoktatás szerepe az 1995-ös NAT-ban

A rendszerváltozás új helyzetet teremtett a közoktatásban is. „Az 1990-es években beállt tartalmi változások, a különböző „core curriculumok” az oktatás tartalmát kiszélesítették, kiemelve a gazdasági, politikai, tudományos-technikai, társadalmi, erkölcsi fejlődést figyelembe vevő, azt előkészítő, sokoldalú, kiegyensúlyozott műveltséget. Az oktatás tartalma tehát fokozatosan bővül(t), a korábbiaknál tágabb értelmezést nyer(t)...”. (Hamar, 1998. 48.) A tartalmi kiszélesedés jegyében az oktatásirányításban megjelent a kétpólusú (központi és helyi) szabályozás. Ennek a folyamatnak a részeként 1995. októberében adták ki a Nemzeti alaptantervet. A NAT egy sajátos műfaji változat, ugyanis nem határozza meg sem a tantárgyakat, sem az egyes évfolyamokon tanítandó tartalmakat. A műveltségi területek arányai százalékban fejeződnek ki.

A NAT testnevelés és sport műveltségi területe esetében 6–14 százalék között mozoghatott a testnevelési órák aránya. Ez az 1–6. évfolyamon heti 2–3, a 7–10. osztályban pedig 1,5–2,5 tanórát jelentett hetente. Az iskolai pedagógiai programok megírásánál egy ilyen jellegű, azaz az óraszámokat pontosan meg nem határozó szabályozás konfliktusok forrása lett. Ki a kompetens eldönteni azt – tették fel a kérdést sokan –, hogy egy adott osztályban heti két vagy három testnevelési óra jusson a gyermekek testi nevelésére?

1. táblázat. A testnevelés és sport arányai az 1–10. évfolyamon (NAT, 1995)

Műveltségi terület	%-os arány 1–4. évfolyam	%-os arány 5–6. évfolyam	%-os arány 7–8. évfolyam	%-os arány 9–10. évfolyam
Testnevelés és sport	10–14	9–13	6–10	6–10

Az 1. táblázat a testnevelés óraszámait mutatja be az 1–10. évfolyamon. (NAT, 1995) A bemutatott arányok keretén belül nyílik lehetőség az úszás oktatására is. Ez azonban csupán lehetőség a testnevelő tanárok számára, hiszen a tanterv csak megemlíti, hogy a feltételek megléte esetén kap szerepet az úszás.

A NAT az úszásra vonatkozó általános fejlesztési követelményt az 1–6. évfolyamon az alábbiakban határozza meg: „Sajátítsanak el egy úszásnemet”. Sem a feladat, sem az úszás jellege nincs meghatározva, ami kiindulási pontja, segítője lehetne az oktatóknak.

A 2. táblázat a tanulóknak elsajátítandó úszástananyagot, a fejlesztési követelményeket, illetve az elvárt minimális teljesítményt mutatja be.

Az „alaptantervi” jelző ellenére a korábbi tantervekhez képest elég szűkmarkúan bántak a tantervkészítők mind a tananyag meghatározásával, mind a minimális teljesítmény megadásával. A sportágban kevésbé járatos testnevelő tanárok a ’78-as tanterv széles körű cél- és feladat-meghatározását vették el ez által. Az úszás szempontjából túl bő időintervallumokat ad meg a NAT a tananyag elsajátításához. A kezdeti lépések az esetlegesen kevesebb óraszám miatt sem indokolják, hogy a vízhez szoktatás ideje akár a ne-

2. táblázat. A tananyag, a fejlesztési követelmények és a minimális teljesítmény alakulása az 1–10. évfolyamon (NAT, 1995)

Évfolyam	Tananyag	Fejlesztési követelmények	Minimális teljesítmény
1–4.	– vízhez szoktatás – vízbiztonság megszerzése – úszástanulás gyakorlatkészlete – játék	– gyakorlottság egy úszásmódban	– az úszoda és a természetes vizek veszélyeinek ismerete – vízbiztonság
5–6.	– a választott úszásnem fejlesztése – játék a vízben	– készségszinten elsajátítani legalább egy technikát	– legyen képes 10–15 méter leúszására
7–8.	– választott úszásnemek gyakorlása	– a megtanult úszásnem ismerjen meg még egy technikát	– sajátítson el elfogadható szinten egy úszásnemet
9–10.	– mell, gyors, hát kar - és lábtechnikájának gyakorlása könnyített és nehezített feltételekkel	– finomkoordináció, megfelelő mozgásritmus. – gazdaságos erőközlés képessége – tájékozódás a vízben	– tanulja meg a célszerű viselkedést a vízben – tudjon két úszásnemben úszni

gyedik évfolyam végéig eltartson. Az 5–6. és 7–8. évfolyam számára nincs meghatározva egyértelműen, hogy mik a továbbhaladás feltételei és az sem egyértelmű, hogy mikor kell a következő úszásnemet elsajátítani. Emiatt a 9–10. évfolyam tananyaga ugrásszerűen megnő, hiszen itt már három úszásnemben kell feladatokat végezniük a tanulóknak.

A kimeneti követelmények minimális szintjei egymásra épülnek ugyan, de éppen a „minimális jelleg” miatt elképzelhető, hogy téves következtetéseket vonhat le a tanár. Ha ugyanis a minimális elvárásoknak mindig megfelel a tanuló, akkor a tizedik évfolyam végére a vízbiztonság megszerzésének szintjétől a két úszásnemben való úszás tudás-skáláján mozognak a tanulók. Ez az úszástudás az oktatás időtartama miatt szakmailag nehezen indokolható, figyelembe véve azt a gyakorlati tényezőt, hogy az oktatásban részt vevő gyerekek vagy időben elnyújtva, azaz heti egyszer járnak 6–8 hónapon keresztül úszni, vagy pedig koncentráltan, azaz 3–4 hónapon keresztül heti kétszer, a téli vagy a tavaszi hónapokban.

Az úszásoktatás szerepe a kerettantervekben

A tantárgyi kerettanterveket az 1., 5. és 7. évfolyamon, felmenő rendszerben, 2001-től vezették be. „A kerettantervek azzal a céllal íródtak, hogy alapjául szolgáljanak a különböző pedagógiai rendszerek, tantervi változatok, tantárgyi programok és a helyi tanterveknek. Emellett az abban foglaltaknak összhangban kell lenniük a NAT-ban meghatározott általános célokkal és követelményekkel, illetve az egyes életkori szakaszokra értelmezhető minimum-teljesítményekkel”. (Hamar, 2001. 52.) A kerettantervek tehát a NAT-ra „épülve” határoznak meg általános célokat, feladatokat, fejlesztési követelményeket, belépő tevékenységi formákat, témaköröket és tartalmakat.

A közoktatás tartalmi szabályozásának új eszközeként a kerettantervek a nevelés-oktatás tartalmi egységét, az iskolák közötti átjárhatóságot biztosítják. Garanciát jelentenek arra, hogy a mindenkire nézve kötelező ismeretek és fejlesztési követelmények egymással összehangoltan épüljenek be a helyi tantervekbe. A kerettantervi szabályozás megfelelő teret hagy az iskolák szakmai önállóságának is, mivel a kerettantervek a testnevelés globális céljait, feladatait és fejlesztési követelményeit határozzák meg az 1–4., az 5–8. és a 9–12. évfolyamokon. Általános célként jelenik meg az egészséget értékrendjükben kiemelt helyen tartó, életigenlő, egészséges gyermekek nevelése. A fejlesztési követelmények között az egészséges testi fejlődés segítése, a mozgáskultúra fejlesztése és a mozgásigény fenntartásának követelménye jelenik meg.

A kerettantervekben a minimális tananyag csak az órák 80 százalékát teszi ki. A fennmaradó 20 százalékról az iskola döntheti el, hogy mire használja fel. Lehetőség nyílik új anyag elsajátítására, ismeretek elmélyítésére, avagy gyakorlásra egyaránt. A testnevelés óraszámait az 1–6. osztályban 2,5 tanóránban, a 7–8. osztályban és a középiskolában pedig heti két tanóránban határozzák meg. Ez, a heti kötött összóraszámot figyelembe véve, az alsó tagozaton 11–13 százalékos, a felső tagozaton 7–7,5 százalékos arányt jelent. Az úszás oktatására a 20 százalékos, a kötelezőn felüli tanórai időkeret ad tanítási, tanulási lehetőséget. A 3. táblázat a Kerettanterv Testnevelés és Sport műveltségterületi arányokat mutatja be.

3. táblázat. A testnevelés és sport műveltségterület aránya, az úszásoktatásra fordítható időkeret (Kerettantervek, 2001)

Tantárgy	1–4. évfolyam	5–8. évfolyam	10–12. évfolyam
Testnevelés %-os arány	11–13	7–7,5	7–7,5
Testnevelés óraszám/év	92,0	93,0	74,0
Kötelezőn felüli óraszám	18,4	18,6	14,8

Az alaptantervi szabályozáshoz viszonyítva az úszásoktatás folyamata ezekben a tantervekben teljesebb képet mutat. (4. táblázat) Didaktikailag a folyamat, az előrehaladás, a tananyag elsajátítás szempontjából kedvezőbb, az úszásnemek elsajátításához vezető út pedig kidolgozottabb. A kezdeti lépések, a vízhez szoktatás felépítettebb és időben jobban tagolt. Kedvezőbb, hogy a tananyag évfolyamonként jelenik meg és az elsajátítás köre koncentrikusan bővül. A 12. évfolyamra például már három úszásnem gyakorlása a feladat, amely feltételezi az úszásnemek készség szintű ismeretét.

Az alsó (1–4.) évfolyamokon a fő feladatok mellett mindig megjelenik a játék, amelynek fontos szerepe van a tanulási folyamatban. A negyedik évfolyam végére egy úszásnem elsajátítása a cél, valamint még egy úszásnem megismerése.

4. táblázat. Az úszás tartalmi változása az általános iskolai kerettantervben (2001)

Évfolyam	Tartalom
1–2.	– barátkozás a vízzel – sorakozás és vonulás derékig érő vízben – szabadgyakorlatok a vízben – síklási kísérletek – síkláshoz kapcsolt lábtempó – síklás és kartempó – kar és lábmunka összehangolása – játékok (fogó a vízben, hajóvona t, gyöngyhalász, halacska)
3.	– az eddig gyakorolt úszásnem megfelelő elsajátítása – vízbeugrás – játékok (alagút, búvár, dugattyú)
4.	– az elsajátított úszásnem mellett egy további úszásnem kar - és lábtempójának elsajátítása – játék (víz alatti fogó, fe jelő csata)
5.	– játék a vízben – a választott úszásnem technikai tökéletesítése – teljesítménynövelés
6.	– játékok és gimnasztika a vízben – a választott úszásnem technikájának csiszolása – a teljesítmény növelése
7.	– a választott úszásnem gyakorlása – fokozódó edzésadagok
8.	– az úszás távolságának növelése két úszásnemben
9.	– két úszásnem választása
10.	– két úszásnem magasabb szintű végrehajtása
11.	– a két elsajátított úszásnemen túl újabb úszásnem választása és gyakorlása
12.	– a tanult három úszásnem gyakorlása

Összehasonlítva az 1995-ös NAT-tal, a 2001-es kerettantervek az úszás szempontjából lényegesen felépítettebbek, több tananyagot felölelők. Kedvezőbb, hogy amíg a NAT az 1–4. évfolyamon szinte csak a vízzel való ismerkedést tűzi ki célul, addig a kerettantervek már két úszásnem megismerésénél tartanak. Figyelembe véve, hogy az úszástanulás a 6–10 éves korban a leghatékonyabb, az időkihasználás elsődleges szempont.

Az úszásoktatás szerepe a NAT 2003-ban

A kormány a 243/2003. (XII.17.) Kormányrendelettel határozott a NAT újbóli bevezetéséről. Az „új” NAT szabályozó rendszerének pontos megismerése nem könnyű feladat, hiszen a Kormányrendelet lehetőséget kínál helyi tanterv kidolgozására, más helyi tanterv átvételére, valamint az oktatási miniszter által kiadott kerettantervek alapján történő helyi tanterv elkészítésére egyaránt. Az alternatívák relatíve nagy száma azonban az oktatási rendszer egységének, egységességének kérdését vetik fel. Az iskolák közötti átjárhatóság biztosítása is problémás. Az óraszámok tekintetében az előző NAT-hoz képest csekély javulás állapítható meg, amelyet az 5. táblázat mutat be.

5. táblázat. A testnevelés és sport arányai az 1–12. évfolyamon (NAT, 2003)

Műveltségi terület	%-os arány 1–4. évfolyam	%-os arány 5–6. évfolyam	%-os arány 7–8. évfolyam	%-os arány 9–10. évfolyam	%-os arány 11–12. évfolyam
Testnevelés és sport	15–20	11–15	10–15	9–15	8

A NAT 2003, a korábbi NAT-hoz hasonlóan, fejlesztési követelményeket határoz meg, és az úszásnak nem tulajdonít jelentős szerepet. A tananyag tartalma bővül, de felosztása (6. táblázat) általánosnak mondható, kidolgozottsága pedig szerény. A „rég” NAT-hoz képest a fejlesztési követelmények nem a konkrét feladatnál jelennek meg, hanem rendező elvként, általánosan. A minimális követelmények sem évfolyamokra bontva találhatóak meg, amit pedig már az 1995-ös NAT tartalmazott.

6. táblázat. A tananyag alakulása az 1–10. évfolyamon (NAT, 2003)

Évfolyam	Tananyag
1–2.	– vízhez szoktatás, az úszás technikai alapjai.
3–4.	– az úszás technikája, egy biztonságot nyújtó úszásnem megtanulása. – az 1–2. évfolyam tananyagának bővített és nehezített formában történő továbbvitele
5–6.	– tanult úszástechnikák fejlesztése, folyamatos úszás távolságnövelő céllal, kisebb versenyek már jönnek nevezhető technikai tudásszint elérése esetén.
7–8.	– aerob jellegű különböző távú úszások a jó technikai szint szilárdítása céljával, rövidebb távú versenyek, versengések
9–10.	– úszás, aerob -anaerob sprint jelleggel, edzettségtől függő ismétlésszámban, versenyzések
11–12.	– vegyes jellegű (aerob -anaerob) állóképességi terhelések úszással, versenyszerű formában is, edzettségtől függő ismétlésszám meghatározásával

A NAT 2003-ban, a 2001-es kerettantervekhez képest, kevesebb az úszás mozgásanyag (lásd 1–4. évfolyam), viszont a „rég” NAT tananyagánál többet vár el (5–6. osztály). A játékos forma nem jelenik meg a tananyagban, ami véleményünk szerint fontos lenne. E szabályozás előnye, hogy felhívja a figyelmet a kisebb versenyek lebonyolítására. Ez rendkívül lényeges, hiszen a tanulóiban alapvetően benne él a versenyszellem, a másokkal való összehasonlítás vágya, a tudásszint objektív mérése. A tanulási motivációt fenn kell tartani, esetleg fejleszteni szükséges.

Az általános iskola felső tagozatában (7–8. osztály) és a középiskolai oktatásban megjelenő tananyag úszás-szempontrú szakmai háttérrel feltételez. A tananyag az úszás edzéselméleti oldala felé fordul, ami a tanár szakmai felkészültségét, a sportág edzéselméleti háttérének ismeretét igényli. Az órára való felkészülés új feladatokat ró a munkáját lelkiismeretesen végző tanárra.

Összefoglalás

Megállapíthatjuk, hogy az első tantervek megjelenésétől napjainkig folyamatosan változott az úszástananyag. Az 1915-ös tantervben találkozhatunk először az úszás tantervi szabályozásával. Kezdetben – az infrastrukturális feltételrendszer miatt – mint kiegészítő anyag jelent meg, ezt követően az úszodák számának növekedése és a társadalmi igény következtében az úszás egyre nagyobb szerepet kapott az iskolai tantervekben.

A vizsgálatunk középpontját alkotó három tantervben is megmaradt a sportág tantervben betöltött szerepének kérdése. Az 1995-ben bevezetett NAT a Testnevelés és Sport műveltségi területen belül az úszásoktatás céljaként egy úszásnem elsajátítását jelöli meg, ennek tartalmi idejét az 1–6. évfolyamon határozza meg. A cél sportszakmai szempontból indokolatlanul alacsony, viszont 7–8. évfolyamon az oktatás tartalma ugrásszerűen nő, nem követve ezzel az előtanulmány, illetve az előképzettség szintjét.

A 2001-es kerettantervekben a sportági technikák tanításának részletesebb kidolgozása jelent meg, jellege egy kicsit az 1978-as tantervekhez hasonlít. Célja az 1–12. évfolyamon három úszásnem elsajátítása, vízbiztos ismerete és folyamatos fejlesztése. A tananyag tartalma jól meghatározott, didaktikailag egymásra épül, a célok, feladatok elkülönülnek egymástól.

A 2003-ban bevezetett NAT céljai két részre oszthatók. Az 1–4. évfolyamon a vízhez szoktatás és két úszásnem elsajátítását tűzi ki célul, míg az 5–6. évfolyamon további úszásnemek elsajátítása a cél. Továbbhaladásként, a 7. évfolyamtól, az úszástananyag edzéselméleti aspektusú változásai felé fordul. Az iskolai szintű úszásoktatásnak ilyen irányú változása véleményünk szerint indokolatlan.

Az úszás szerepének a gyermekek fejlődésében kiemelt jelentősége van. Olykor az életet jelentheti az úszni tudás képessége, ezért az iskolai testnevelésben betöltött szerepe szakmai szempontból vitathatatlan. Ahol lehetőség nyílik úszodahasználatra, a folyamatos, akár heti egy-két úszásra is indokolt.

Az úszásoktatás esetében is igaz, hogy a folyamatos, és gyakorta indokolatlan tantervi változtatások hátrányosan érintik az oktatás folyamatát. A középiskolai tananyag összeállításánál nem szabad figyelmen kívül hagyni a testnevelési érettségit választó tanulókat. Az érettségi feladatok teljesítéséhez, a vízbiztos úszás elsajátításához, a tanórai lehetőségeket figyelembe véve, az előírt szint teljesítéséhez, a szakemberek szerint körülbelül két év szükséges.

A tantervek áttanulmányozása után megállapítható, hogy az úszásoktatás szempontjából a kerettantervek nyújtják a legkomplexebb és leginkább megfelelő szabályozást. Mivel a kormányrendelet lehetőséget ad a kerettantervek részeinek átvételére, ezért javasoljuk, hogy az úszásoktatással foglalkozó testnevelő tanárok ebből a dokumentumból állítsák össze úszástananyagukat.

Jegyzet

(1) Az óraszámokra vonatkozó adatokat Hamar-Soós (2004) alapján közöljük.

Irodalom

- Bakó Jenő (1986): *Az úszás története*. Széchenyi Nyomda, Győr.
- Ballér Endre (1996): *Tantervelméletek Magyarországon a XXI–XX. században*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Ballér Endre (2003): A tanterv. In: Falus I (szerk.): *Didaktika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 191–216.
- Bognár József – Tóth László – Baumgartner Eszter (2003): Gondolatok a tanulásról. *Iskolai Testnevelés és Sport*, 17, 14–17.
- Hamar Pál (1998): A testnevelés tartalmi korszerűsítésének nemzetközi trendjei a közoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 4. 48–56.
- Hamar Pál (2001): A testnevelés kerettanterve, tantervi keretei. *Új Pedagógiai Szemle*, 6. 48–56.
- Hamar Pál – Soós István (2004): A magyar közoktatás testnevelési óraszámai történeti és európai nézőpontból. *Új Pedagógiai Szemle*, 11. 59–68.
- Rétsági Erzsébet szerk. (2001): *Kézikönyv a testnevelés tanításához. (5–8. osztály)*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 29–31.
- Tóth Ákos (2003): Mozgástanítás, mozgástanulás a vízben. *Magyar Edző*, 4. 44–48.
- Az 1777-iki Ratio Educationis*. (1913) Kiadta a KATH középiskolai tanáregyesület, Budapest.
- Tanterv a népiskolák számára*. (1869) Kiadta a m. kir. Vallás és Közoktatásügyi miniszter az 1868. évi XXXVIII. tc. értelmében. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára* (1905) Kiadta a Vallás és Közoktatásügyi m. kir. miniszter az 2202/1905 sz. rendelettel. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- A polgári iskolák tanítási terve* (1915) Kiadta a m. kir. Vallás és Közoktatásügyi miniszter az 3000/1914 sz. rendelettel. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Tanterv az elemi népiskola számára* (1925) Kiadta a m. kir. Vallás és Közoktatásügyi miniszter az 1464/1925 sz. rendelettel. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Tanterv a leánygimnáziumok, leánykollégiumok számára* (1927). Kiadta a m. kir. Vallás és Közoktatásügyi miniszter az 1889/1927 sz. rendelettel. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Tanterv és utasítás a mindennapi és általánosan továbbképző Katolikus iskolák számára* (1938). Szent István Társulat.
- Tanterv és utasítás a nyolc osztályos népiskola számára*. (1941) Kiadta a m. kir. Vallás és Közoktatásügyi miniszter az 55.000/1941 sz. rendelettel. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Tanterv az általános iskolák számára* (1946). Kiadta Vallás és Közoktatásügyi miniszter az 75.000/1946 sz. rendelettel. Országos Köznevelési Tanács, Budapest.
- Tanterv és utasítás az általános iskolák számára. Testnevelés* (1970). Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tanterv és utasítás a középiskolák iskolák számára. Testnevelés* (1970). Tankönyvkiadó, Budapest.
- Az általános iskola nevelés és oktatás terve* (1978). Bevezetését elrendelte az oktatási miniszter 114/1977. (M.K.11.) OM számú utasításával. Országos Pedagógiai Intézet, Pécs.
- Az általános iskola nevelés és oktatás terve* (1990), kiadta az OM 114/1977. (M.K.11) számú utasításával. I. kötet Országos Pedagógiai Intézet, Pécs.
- 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról* (A 2003. évi LXI. törvénnyel egységes szerkezetbe foglalt szöveg). Oktatási Közlöny, 2003. 23/II. szám.
- Nemzeti alaptantervet* (1995) a kormány 130/1995. (X.26) Korm. Rendelete. Művelődési és Közoktatási Minisztérium.
- Kerettanterv Tantárgyi Füzetek, Testnevelés és sport* (2001) Oktatási Minisztérium, Budapest
- A 2003. évi LXI. törvény, a közoktatásról*. Az 1993. évi LXXIX. törvény módosítása. Okt. közl. 130/1995. (X.26.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. *Oktatási Közlöny*. 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. *Oktatási Közlöny*, 2004. 2/I.
1996. évi LXII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról. *Művelődési Közlöny*, 25. 1409–1469.
- A Közoktatási Törvény és a Nemzeti alaptanterv alapelvei* (1994.) OKKER, Budapest.